

egyoldalú. Szily könyve rendkívül bővíti ugyan abbeli tudásunkat, hogy egy-egy szó mikor és hogyan született; de nem ismerünk még minden adatot, melyek e harez külső történetének megvilágosítására szükségesek. Elég, ha e tekintetben csak azt említem meg, hogy az ortologusokat nagy részt ma is Kazinczy szemével nézzük és ítéljük meg. Sőt bizonyos idegesség fog el sokakat akkor, ha a kutatás abban az irányban halad, mely az objektív ítélest segíti elő. Takács Sándor tanulmányain (Kath. Szemle, IV. V.) és Balassa József kiadásain (Mondolat, Felelet a Mondolatra) kívül csak Szarvas néhány régebbi cikkelye áll e tekintetben rendelkezésünkre. E munkára kellene a Csereiek és a Szalárdiak. Csak ezután lehetne arra gondolnunk, hogy a nyelvújítás történetét megírja valaki. Addig az ilyen krónikákkal kell megelégednünk. Szívesen meg is elégszünk, ha az a krónika egyszerűen ilyen alapos és tanulságos lesz, mint a Szilyé. Ennek az új krónikának pedig ne az legyen föladata, hogy az új szókról nyújtsa újabb adatokat, hanem az, hogy azokat a *kifejezéseket és mondat-szerkesztéseket* szedje össze, melyek mélyebb sebet vágtak nyelvünkön egész sereg új szónál.

Dr. Kiss Ernő.

Test és lélek.

- I. Die Seele des Menschen. Von Joh. Rehmke. Leipzig, B. G. Teubner, 1902. S. 156. Mk. 1'25.
 II. Über die allg. Beziehungen zwischen Gehirn und Seelenleben. Von Prof. Th. Ziehen in Utrecht. Leipzig, G. A. Barth, 1902. S. 66. Mk. 1'80.

A test és lélek viszonya a philosophia egyik legrégebb s legrejtélyesebb problémája. Mi a lélek? hol és hogyan van összekapcsolva a testtel? — e kérdések ép úgy foglalkoztatták az ó-kor gondolkozóit, mint a modern psychologusokat, s ha az előbbieket ez irányban még nem jutottak tovább a legkezdetlegesebb képzeteknél, az utóbbiak se tudtak teljesen megnyugtató, teljesen elfogadható megoldást találni. Még ha a materialismust, a mely a lelket anyagi processusoknak, az agysejtek functiójának tekintti, mint tudománytalant, mint túlhaladott álláspontot számon kívül hagyjuk is, még mindig 3 fölfogással találkozunk a modern psychológiában erre vonatkozólag, u. m. a dualismus, a parallelismus és a monismus álláspontjával.

Rehmke a greifswaldi egyetem philos. tanára, főntezimzett művében a *dualismus* álláspontján áll: a test és lélek egymástól teljesen különböző, különmemű egyes lény, a melyek egymással causalis kapcsolatban állanak. A lélek hatása a testre kétféle lehet, vagy a potentialis energiát változtatja actualissá vagy az actualist potentialissá, s így az energián csak qualitativ és nem quantitativ változást hoz létre, vagyis a lélek ráhatása az agyvelőre nem szegi meg azt az egyetemes érvényű physikai törvényt, mely szerint az erély mennyisége állandó. *Rehmke* szerint még egy oly esetben sem, a melyben a lélek quali-

tativ agyváltozást eszközölt, mutatták azt ki, hogy e hatást testi ok idézte elő, — persze az ellenkezőt se lehet bebizonyítani! Az agyvelőnek a lélekre való hatását sem úgy kell fölfognunk, hogy az erélyesökkenéssel jár; így áll a dolog, ha test hat testre, de a lélek, mint immaterialis lény, nem bír, s nem bírhat energiával, s így nem vehet át az agyvelőtől energiát. A lélek egyszerű, elenyészhetetlen lény, melynek a tudat elveszíthetetlen határozományát képezi, úgy hogy lélek és tudat azonos; tudattalan képzet vagy tudattalan akarat: üres, jelentés nélküli szavak. Az akarat tudatvonatkozás; az akarásnál a lélek, mint causalis tudat, egy még nem való, pusztán képzett változásra vonatkozik; az akarásnak szükséges előfeltétele az észrevétel, képzet és gondolkodás; éppen azért téves az a fölfogás, mely az akaratot tekintí a lélek alapvető határozományának. A lélek minden egyes részletében az agytól függ, minden egyes változása csak az agyvelő útján lehetséges; ámde, főként a materialis fölfogással szemben szükséges megjegyezni, hogy a valamitől függés még korántsem egyértelmű a valamitől való teremtéssel.

A parallelistikus elméletnek, vagy a *psycho physikai parallelismus* elvének főképviselője Wundt. Wundt szerint a testi és lelki közt szó se lehet causalis kapcsolatról, ennek úgy az egyik, mint a másik világ törvényei ellentmondanak; az oksági viszony tételének physikai oldaláról ellentmond az erély constantiájának törvénye, s viszont a szellemi folyamatoknak a materialis tüneményekre való hatása szintoly elképzelhetetlen. Lelki tény csak lelki tényből magyarázható meg s éppen azért ő két egymás mellett fennálló, de tagjaik különmeműségénél fogva egymásba soha át nem nyúló causalis sort vesz föl, t. i. a physikait vagy physiologiait és a psychikait. E parallelismust azonban se a physiologia, se a psychologia nem képes teljesen végigkísérni s a maga causalis sorát teljesen megállapítani; úgy egyik, mint másik elől eltűnnek saját láncolatuk egyes tagjai, melyeknek párhuzamos folyamatai viszont a másik oldalon találhatók meg.

A harmadik állásponthoz közeledik az *identitás-hypothesis*, melyet H. Spencer vall. Szerinte az érzet, a psychikai folyamatok főképviselője és a központi idegrendszer materialis izgalma, ugyanazon változás belső és külső oldala. Ezzel rokon álláspontot foglal el Böhm Károly kolozsvári egy. tanár is: „A valóság (mondja) az öntudat tényleges adatai szerint 2 sort tüntet föl: az érzéki (mozgási) s a jelentő (gondolkodási) képek sorozatát. E kettőnek egysége a való ember: magukban sem az egyik, sem a másik nincsen, csak a szemléltre nézve esnek szét, de úgy, hogy folyton összeolvadnak concret egységgé. Az ember minden tevékenysége ez egységnek kifejezése.“ (Az ember és világa. II. rész, 10., 19. lap.)

Sokkal egyszerűbb, tisztább, de egyúttal merészebb ennél Ziehen elmélete. Ziehen abból az ismeret elméleti alapvető tényből indul ki, hogy számukra csak egyetlenegy folyamat, t. i. a psychikai van adva:

érzetek és ezekből levezetett képzetek, ilyformán a materialis tárgyak elimináltatván, a kettő közti viszony minden nehézsége megszűnik. Ha számunkra csupán lelki folyamat van adva, nem látjuk be, hogyan lehetné valami egészen másnemű t. i. materialis dologról képzetet alkotnunk. Mi nem léphetünk ki a pszichikai tünemények köréből! Ha minden pszichikaihoz ismét egy okot képzelünk, ez megint csak pszichikai lehet. Így hát kénytelenek vagyunk a pszichika körében maradni; éppen azért ezt az *idealistikus* elméletet *immanens bölesészetnek* is nevezték. Ziehen tagadja, hogy érzeteink székhelye a nagy agykéreg volna; érzeteink és képzeink kvalitása érzéki szerveinkből s még inkább az agykéregtől függ, de érzeteink egyetlen helye künn a világban van.

Mint látjuk, Rehmke és Ziehen elmélete homlokegyenest ellenkezik egymással. Rehmke metaphysikai, Ziehen ismeretelméleti alapon áll; Rehmke ontologiai fejtegetésekből indul ki s így igyekszik a lélek lényegét megállapítani; Ziehen számára minden, a mi létezik, csak mint a tudat ténye, actusa létezik, ezenkívül nincsen számára hely, s ehhez képest Ziehen elejti a *magánvaló* fogalmát. Rehmke causalis viszonyt lát test és lélek közt, a mit a legtöbb modern psychologus és physiologus perhorrescal; Ziehen szerint ilyen viszonyról niucs szó, mert számukra csak érzet és képzet van adva. Rehmke megtámadja a psychológiának azt a modern irányját, mely *Psychologie ohne Seele* név alatt ismeretes, s a mely csak egyes lelki tüneményeket, actusokat ismer a fölöttük álló lélek nélkül; Ziehen viszont csak egyes érzetet és képzetet ismer. Rehmke műve elvont, kissé nehézkes, dialektikai jellegű fejtegetés; főczélja, hogy a tapasztalattal szemben a psychologia terén a metaphysika jogosultságát kimutassa; szerinte a lelki életéről sohasem lesz lehetséges tiszta ismeretet szereznünk, ha előbb azzal a kérdéssel tisztába nem jövünk, hogy mi a lélek! Ziehen műve könnyed, világos előadású, a kérdés történeti oldalát is teljesen megvilágítja előttünk s bőven el van látva jegyzetekkel.

A Rehmke álláspontja, bár a tudomány napról-napra jobban szorongatja, még mindig nem veszítette el jogosultságát; viszont a Ziehen fölfogása — minden tetszetősége mellett is — még nem eléggé szilárd, minden részletében kidolgozott. De hát e kérdésekben ne is várjunk absolut bizonyosságot; elég, ha többé-kevésbé elfogadható hypothesisekre találunk!

Rácz Lajos.

A pápaság egyetemes története.

Irta Goyau György. Francziából fordította Kubinyi Viktor. Budapest. Stephaneum nyomdája, 1900. 80. IV, 232 l.

A fordító nagyszerű panorámának mondja a római franczia iskola egykori jeles tagjának, Goyau Györgynek e művét, mely nagyszerű festményhez hasonlóan, pompás színekben eleveníti meg előttünk a pápaság történetét. E könyv felöleli az egész kereszténység történetét